

MULDER, G.P., De "duodecim
parochie" van 1328
Naarden, aug. 1969

De "duodecim parochie" van 1328.

Toen op 26 mei 1328 "dedigsliden" (=arbiters) hun uitspraak deden over de betaling van een door Johannes III, bisschop van Utrecht, van het Landschap Drenthe geleverde Bøde, stelden zij het bedrag vast onder korting van het aandeel van 12 Drentse parochies, die zich met "de Friezen van Stellingwerf" tegen de bisschop hadden verenigd. (1). Blijkbaar had deze gebeurtenis pas zo kort geleden plaats gevonden, dat het niet nodig werd geacht de namen dezer parochies te vermelden, en daardoor werd een probleem geschapen, met de oplossing waarvan zich reeds verscheidene auteurs hebben beziggehouden. (2). Dat de meningen nogal uiteenliepen, moge blijken uit het volgende staatje:

Muller(3)	Gesses(4)	v.Engelen v.d.Veen(5) <i>en Oosterwijk(2)</i>
1. xXXXXXXXXXXXXX	1. Blesdijk	
1. Peperga	2. Peperga	
2. Steggerden	3. Steggerda	
3. Finkega	4. Finkega	
4. Noordwelde	5. Noordwelde	1. Noordwelde
5. Boyl	6. Boyl	2. Boyl
6. Makkinga		3. Makkinga
7. Donkerbroek	7. Donkerbroek	4. Donkerbroek
8. Haule		5. Haule
9. Oosterwelde	8. Oosterwelde	6. Oosterwelde
10. Fechtele	9. Fechtele	7. Fechtele
11. Appelseha	10. Appelseha	8. Appelseha
12. Elsle	11. Elsle	9. Elsle
		10. Langedijke
		11. Nijeberkoop
	12. Sennega	12. Oldeberkoop

Bij alle verschillen in onderdelen is er op één punt overeenstemming: de 12 parochies worden gezocht in het oostelijke deel van Stellingwerf; dat is dus het gebied ten Oosten van de Linde op het tegenwoordige Ooststellingwerf. Deze conclusie ligt ook voor de hand, omdat het immers Drentse parochies waren, die

- (1) "--- deduetis inde eete marcis et quater solidis eiusdem moneta, quas solvere tenentur duodecim parochie de terra nostra, que se Frisenibus de Stellingwarf adiunxerant---"
- Zie: Monumenta Groningana, 1ste Stuk, No. XXXIX, blz. 101-109.
- (2) Voor een volledig overzicht zie: T.H. Oosterwijk: De Vrije Natie der Stellingwerven, Hoofdstuk II, blz. 36-52. (Assen, 1952)
- Oosterwijk sluit zich geheel aan bij de conclusies van Van Engelen van de Veen.
- (3) Mr. S. Muller: *Regelen en het Arbitrage van Bisschoppen van Utrecht*
- (4) dr. I. H. Gesses: Organisatie van Bestuur en Rechtspraak in de Landschap Drenthe.
- (5) G. A. J. Van Engelen van de Veen: Het Vierde Zeeland der Friezen. (In: Verslagen en Mededelingen van de Vereeniging tot Beoefening van Overijssels Recht en Geschiedenis. 1923)

zieh bij Stellingwerf aansloten. Dat Gesses ook Sonnega in zijn lijst opnam, is een onbegrijpelijke vergissing, want deze parochie ligt niet alleen niet in het bedoelde grensgebied, maar bovendien komt het wel voor in een lijst van Stellingwerfse parochies uit 1320, zij het dan onder een andere naam: Ostrinde. (1), (2).

Het zal duidelijk zijn, dat de vraag welke de 12 parochies waren, vrij eenvoudig zou zijn te beantwoorden, als precies kon worden vastgesteld, hoe het Stellingwerf van vóór 1328 er uit zag. Globaal genomen is men het er wel over eens, dat dit het gebied tussen Linde en Kuinder was, maar waar liep de grens bv in het Noorden en daar waar geen Linde meer is als Oostgrens, dus in de streek, waar nu Oldeberkoop, Nijeberkoop en Beyl liggen? Het gevaar is niet denkbeeldig, dat men hierbij de tegenwoordige grens tussen Oost- en Weststellingwerf in het verleden projecteert. Iets, waaraan bv Oosterwijk zich vermoedelijk schuldig heeft gemaakt, toen hij zonder meer Oldeberkoop, Nijeberkoop en Beyl tot de 12 gezochtparochies rekende. Die grens dateert pas van 1517, en het gaat erom of deze parochies reeds vóór 1328 deel uitmaakten van Stellingwerf of niet. In zijn enthousiasme het gehele tegenwoordige Ooststellingwerf bij de kwestie te betrekken, zag Oosterwijk toch wel enkele dingen over het hoofd. Uit de reeds genoemde oorkonde van 1320 blijkt namelijk, dat er ten tijde van de "oorlog" van Stellingwerf, e.s. tegen Vollenhove (lees: bisschop Guido) in 1308/09 bestonden een Westbreekep en Ostbreekep naast Oldenbreekep, het tegenwoordige Oldeberkoop, en dat deze parochies aan de bedoelde vijandelijkheden hadden deelgenomen. Als nu deze namen enige zin hebben, dan moet dat betekenen, dat Westbreekep ten westen, en Ostbreekep ten oosten van Oldenbreekep lagen. In de lijst van Stellingwerfse parochies van 1408 (3) vinden wij deze parochies niet terug, want in dat jaar blijken er naast Oldeberkoop een Westnijeberkoop en een Oostnijeberkoop te bestaan. Hiermee beging Oosterwijk nu een soortgelijke vergissing als Gesses met Ostrinde en Sonnega. Hij was namelijk van mening, dat de twee laatstgenoemde parochies identiek zijn met West- en Ostbreekep van 1320, maar dat kan niet juist zijn. Als ook deze namen enige zin hebben, dan moet dat betekenen, dat ze beide ten oosten van Oldeberkoop lagen, als een in tweeën gedeeld Nijeberkoop, zodat deze twee parochies in de plaats zijn gekomen van het oude Ostbreekep. Ten westen van Oldeberkoop ligt in 1408 Nijeheltpade, en dat is dus identiek met het oude Westbreekep. (4) Het opvallende ontbreken van de naam Makkinga in de oorkonde van 1408 meende Oosterwijk te mogen toeschrijven aan een fout gemaakt door de een of andere kopiist. (5), maar het is duidelijk, dat ook hier sprake is van een naamsverandering. Blijkbaar heette in 1408 de parochie, waarin het dorp Makkinga lag Oostnijeberkoop, en stelt Westnijeberkoop het huidige Nijeberkoop voor. (De aanduidingen Oost- en West werden overbodig toen de naam Makkinga werd ingevoerd. Precies hetzelfde gebeurde met Nieuwestrinde en Ostrinde. Toen Ostrinde (= Oost-trinde) werd veranderd in Sonnega kon Nieuwestrinde het West-gedeelte missen en werd Nijetrynde). Het is ons niet mogelijk vast te stellen, wanneer deze veranderingen hebben plaatsgevonden, maar wij menen te mogen aannemen, dat dit moet zijn gebeurd na 1309 (het jaar van de

-
- (1) Zie: G. Colmjen: Register van Oorkonden, No. 187. (Oorkonde in Rijksarchief Utrecht)
De 17 hierin genoemde parochies zijn: Ydzerde, Oldeheltwelt, Nijeheltwelt, Nieulameren, Oldenlameren, Monekebure, Nieuskerpensele, Spanghe, Nieuwestrinde, Oldestrinde, Ostrinde, Wlueghe (= Welvega), Helenpath (Heltpade), Westbreekep, Oldenbreekep, Ostbreekep, Beyle.
- (2) Zie ook: J. J. Spahr van den Hoek: By de Kuinder Om, Noet 40, blz. 63. Art. in Studia Frisia in Memoriam Prof. Dr. K. Fokkema 1898-1967. (Groningen, 1969)
- (3) Worp van Thabor: Kroniek van Friesland, Bk. IV, blz. 13 (Uitg. Fries Genootschap 1850)
of: Handschrift Prov. Bibl. Leeuwarden, No. 347
- (4) Zie het reeds genoemde art. van Spahr v. d. Hoek, op blz. 61, waar vermeld wordt, dat in 1543 de naam Westberkoop weer opduikt voor Nijeheltpade.
ibid. blz. 63, noet 40: In 1408 is Makkinge noch Oostnijeberkoop.
- (5) T. H. Oosterwijk: De Vrije Natie der Stellingwerfen
ibid.: De Geschiedenis der ~~Stellingwerfse~~ Ooststellingwerfse Dorpen, sv Nijeberkoop. (Niet in druk uitgegeven opstellen in De Nieuwe Ooststellingwerf).

29 maart 1962 / 23 juni 1962

overval op Vollenhove) en vóór 1328 (het jaar van de aansluiting bij Stellingwerf door de 12 parochies).

Op grond van het bovenstaande wordt het onmogelijk om het standpunt van Oosterwijk en Van Engelen van der Veen te handhaven, dat Oldeberkoop en Nijeberkoop (lees; Ostbroekop) behoorden tot de 12 parochies, want het is niet in te zien hoe het mogelijk zou zijn dat Westbroekop (=Nijeholtpade) in 1309 wél tot Stellingwerf behoorde, en Oldenbroekop en Ostbroekop niet. Nu zou men dat op grond van de oorkonde van 1320 trouwens ook wel kunnen concluderen, als men aanneemt, dat de 17 daarin genoemde parochies het gehele Stellingwerf van die tijd vertegenwoordigen. Gosses en Muller deden dit ook, hoewel zij beide - zeer inconsequent - Boyl er niet bij rekenden, terwijl Gosses bovendien de reeds gesignaleerde vergissing met Ostrinde maakte. Vooral op grond van dit laatste bestreed Oosterwijk deze mening zeer fel - ook hij zag niet dat Sonnega = Ostrinde -, en hij ontzegde aan deze oorkonde iedere bewijskracht. Zijn argumenten zijn echter niet zeer overtuigend. Het ontbreken van het Stellingwerfse zegel, het niet in de oorkonde voorkomen van namen zoals Stellingwerf, Stellingen, etc., zijn voor Oosterwijk onoverkomelijke bezwaren om te geloven, dat deze 17 parochies Stellingwerf vertegenwoordigen. Maar wij vragen: wat zouden deze 17 anders kunnen zijn? Zij beslaan het gehele grondgebied tussen Linde en Kuinder, en alleen Boyl ligt daar buiten. Welke andere parochies zouden dan nog meer tot het oude Stellingwerf hebben kunnen behoren? Die ten Oosten van de Linde - Blesdijk, Peperga, etc. misschien? Maar waarom worden die dan niet genoemd in deze oorkonde? Kennelijk ~~niet~~ omdat zij niet in de ban waren gedaan en niet aan de actie tegen Vollenhove hadden deelgenomen. Valt dat te rijmen met wél tot Stellingwerf behoren? Oosterwijk zegt hierover niets, maar wel voert hij als veronderstelling aan, dat er bij de 17 wel enkele parochies geweest kunnen zijn - hij deelt hier op Oldeberkoop, Nijeberkoop en Boyl - die, hoewel ze zich in 1309 nog niet officieel hadden aangesloten, in om de een of andere reden wel aan de actie hadden deelgenomen. Dat zou toch wel een zeer vreemde situatie zijn, te meer, omdat de actie tegen Vollenhove volgens Oosterwijk eigenlijk voortspreekt uit een gevoel van bedreigd worden door de bisschop vanuit Vollenhove-Blankenham. In die omstandigheden is niet aan te nemen dat Blesdijk, Peperga, etc. wél bij Stellingwerf hoorden, maar niet aan de actie deelnamen. Wat betreft het niet mede-zegelen van de oorkonde door Stellingwerf, merken wij op, dat het niet vaststaat dat Stellingwerf in 1320 reeds een eigen zegel bezat (1), maar bovendien lijkt het ons toe, dat deze oorkonde niets anders is, dan een voorgestelde verzoeningsregeling voor het conflict tussen de bisschop van Utrecht en de Stellingwerfers, opgesteld door een Commissie van goede diensten; een voorstel, dat nog de goedkeuring en bevestiging van beide partijen nodig had. Bij het opstellen van het stuk waren partijen zelf niet aanwezig, en dus ontbreekt hun zegel. En dan: men verbindt toch ook geen consequenties aan het ontbreken van het zegel van de bisschop van Utrecht? Het staat in ieder geval vast, dat aan de actie tegen Vollenhove werd deelgenomen door Stellingwerf als zodanig - met bondgenoten e.a. uit Schoterwerf - Dat blijkt duidelijk uit de z.g. Banbrief van bisschop Guido uit 1309 (2), waarin uitsluitend sprake is van "de Friezen van Stellingwerf en Scoterwerf". Ook later, bij diverse gelegenheden, als onderhandeld wordt over een verzoening, wordt steeds gesproken over "die van Stellingwerf, Scoterwerf en Oosterzee". In deze constellatie is het eigenlijk alleen Boyl dat een uitzonderingspositie schijnt in te nemen, omdat het buiten het Linde-Kuinder gebied ligt. Aangezien het echter bij de 17 parochies van 1320 wordt genoemd, moet het toen reeds bij Stellingwerf hebben behoord. Wij zien geen enkel steekhoudend argument om hiervoor een uitzondering te maken, zoals Muller en Gosses deden. Dat het een wig drijft tussen de oostelijk van de Linde gelegen parochies en die van het latere Ooststellingwerf, moge dan het fraaie bouwsel van Oosterwijk en Van Engelen van der Veen versterken, wij zien niet in, waarom het noodzakelijk zou zijn, dat de 12

1) T.H. Oosterwijk: De Vrije Natie, Aanhangsel II, blz. 101/102

(2) ibid.: Aanhangsel I, waarin de gehele Banbrief

(1) T.H. Oosterwijk: De Vrije Natie, Hoofdstuk IV

parochies één aaneengesloten blok vormen. Het staat immers ook niet eens vast wanneer de aansluiting precies ~~van~~ plaats vond; het werd in 1328 geconstateerd, maar daaruit behoeft niet te volgen, dat het ook in dat jaar gebeurde, en evenmin dat alle 12 tegelijk zich van de bisschop losmaakten.

Bekijken wij de kwestie thans van een andere kant. In het gebied, waar de 12 parochies van 1328 moeten worden gezocht, liggen nu 16 dorpen, t.w.: Blesdijk, Peperga, Steggerda, Finkega, Noordwilde, Boyl, Elslé, Langedijke, Appelscha, Fochtele, Oosterwilde, Haule, Denkerbroek, Makkinga, Nijeberkoop, Oldeberkoop. (De pas in de 19-20ste eeuw tot dorp geworden plaatsen Haulerwijk, Waskemeer en Ravensweud blijven uiteraard buiten beschouwing). De gezochte parochies moeten zich hieronder bevinden. In het voorgaande hebben wij reeds 3 hiervan geëlimineerd: Boyl, Oldeberkoop en Nijeberkoop, zodat er onder de resterende 13 nog één moet zijn, die niet in het rijtje past. Eveneens uit het voorgaande volgt, dat het één van de Ooststellingwerfse moet zijn, en de enige die in aanmerking komt is Langedijke. Met Muller en Gosses zijn wij van mening, dat Langedijke niet bij de 12 beheerd kan hebben, omdat het in 1328 geen zelfstandige parochie was. De volledige lijst van Stellingwerfse parochies uit 1408, die wij reeds eerder noemden, telt 29 namen (1), en de enige ontbrekende is Langedijke, waaruit mag worden geconcludeerd, dat dit ook in 1408 nog geen parochie was. Oosterwijk was er van overtuigd, dat dit wel het geval was, en schrijft het ontbreken van de naam in 1408 toe aan een vergissing van de een of andere kopiist - net zoals in het geval Makkinga - , maar wij geloven daar niet aan. Er mogen dan wel veel fouten gemaakt zijn in de namen in deze oorkonde, dat betreft hoofdzakelijk spelfouten, zoals bv Bente voor Beule (Boyle), Walnregae voor Wolvegae en Siechtloo - Syechtbele voor Fiechtloo (Fochtele). Het ze maar vergeten van een of twee parochienamen is een geheel andere zaak. Trouwens het feit, dat de naam ontbreekt in alle thans bekende handschriften waarin de oorkonde van 1408 voorkomt - alleen van Werp IV zijn ~~22~~ 22 handschriften bekend (2) wijst er o.i. duidelijk op, dat deze naam ook in het origineel niet voorkwam. Oosterwijk baseerde zijn mening op het feit, dat Langedijke zeker ouder is dan 1328, en op het jaartal in het randschrift van de daar aanwezige luidklok, dat 1300 is. Wij twijfelen er niet aan dat Langedijke als nederzetting, dorp als men wil, ouder is dan 1300, maar dat betekent nog niet dat het ook een zelfstandige parochie was in 1328. Ook die klok bewijst dat niet, zelfs al is het jaartal inderdaad 1300, iets wat Oosterwijk zelf trouwens ook niet volkomen zeker toeschijnt, want hij voegt er voorzichtig "vermoedelijk" aan toe. Het lijkt ons in het geheel niet onmogelijk, dat deze klok oorspronkelijk elders heeft gehangen, en pas later, bv na het stichten van een kapelletje, daarheen is overgebracht. Bij ontbreken van zo goed als alle stichtingsoorkonden der Stellingwerfse parochies hebben wij toch voor alle de zekerheid, dat ze in 1408 als zodanig bestonden, behalve voor Langedijke.

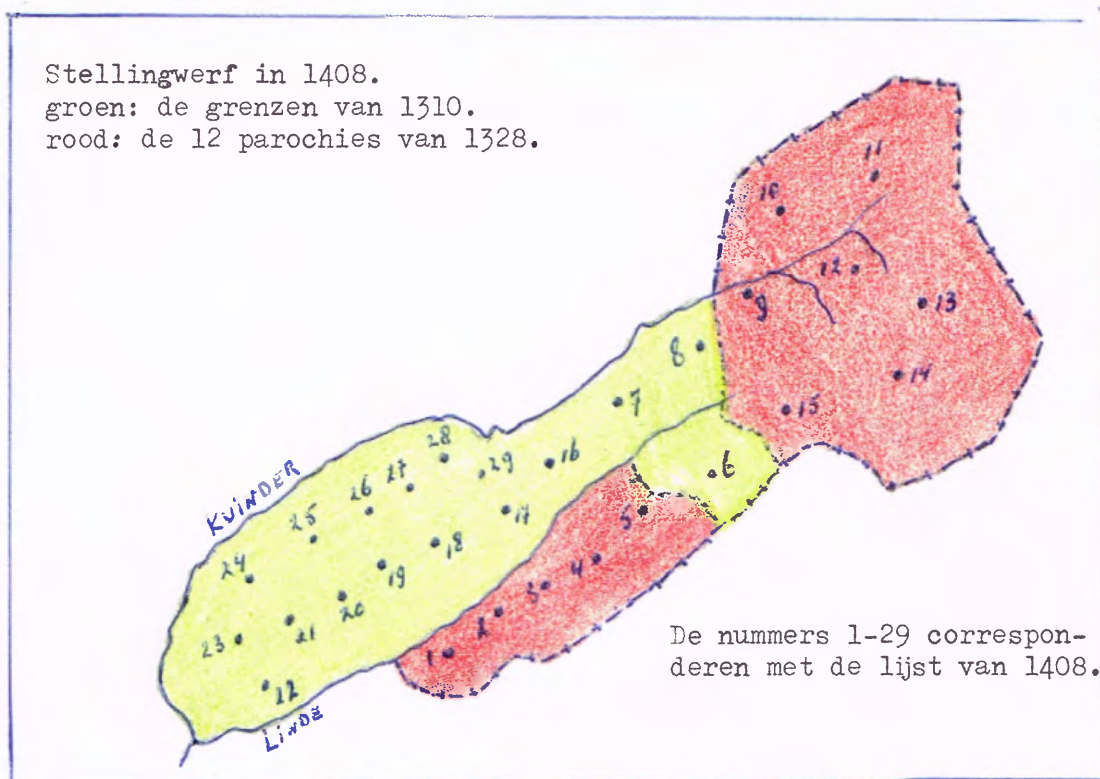
Onze conclusie is dus, dat de 12 parochies van 1328 waren: Blesdijk, Peperga, Steggerda, Finkega, Noordwilde, Elsle, Appelscha, Fochtele, Oosterwilde, Haule, Denkerbroek, Makkinga (in 1408: Oostnijeberkoop); men vergelijkte het onderstaande kaartje, waarop de situatie van vóór 1320 en na 1328 is uitgebeeld.

(1) De 29 Stellingwerfse kerspelen waren:

Blesdijk, Pepergae, Steggerden, Benniske(r)gae (nu: Finkega), Noortwilde, Bente (een vergissing voor Beule, een variant voor Beile), Oldeberkoop, Westnijeberkoop, Oostnijeberkoop (nu: Makkinga), Dunekbruesek (nu: Denkerbroek), Haule, Oostweldt, Siechtloo (fout voor: Fiechtloo, nu: Fochtele), Appelscha, Elslé, Nijehelpae, Oldehelpae, Walnregae, (fout voor: Wolvegae), Oenega (in 1320: Ostrinde; nu: Sennega), Oldetrijnde, Nijetrijnde, Spange, Scharpenseel, Monkebuur, Oldelemmer, Nijelemmer, Nijeholtwilde, Oldeholtwilde, Idzerde.

De spelling is die van Handschrift P.B.No. 347. Andere bronnen wijken alleen hiervan af in spelling; de 29 namen zijn echter overal dezelfde.

(2) Zie Dr. A. Steensma (diss. Gron. 1969)
verschijnt binnenkort.

Naarden, augustus 1969.